

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Джуська А.В.

*здобувач кафедри конституційного та міжнародного права,
Національна академія внутрішніх справ*

ПРАВО НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ЯК ГАРАНТІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Правовий захист людини й громадянина становить важливу частину функціонування та розвитку правової системи будь-якої сучасної демократичної, правової і соціальної держави й водночас є однією з найважливіших гарантій конституційно-правового статусу людини. Як один з предметів регулювання сучасного конституційного права України, він має складну структуру і включає кілька елементів, одним з яких є правова (юридична) допомога.

Правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. На власне доктринальному рівні, інститут правової допомоги постає одночасно і як невід'ємне право людини і громадянина, що органічно входить до загальної системи прав людини (у такому разі йдеться про право на правову допомогу), і як гарантія конституційно-правового статусу людини і громадянина. Доволі часто наголос робиться лише на якомусь одному із зазначених аспектів інституту правової допомоги. Втім його адекватне науково-теоретичне і практичне розуміння можливе лише якщо даний інститут тлумачиться як нерозривна єдність двох зазначених факторів [1, с. 432].

Конституційні гарантії правового статусу людини і громадянина – це вид правових гарантій реалізації норм права [2, с. 151].

На доктринальному рівні конституційно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина прийнято характеризувати як систему умов і засобів, юридичних механізмів забезпечення належної реалізації визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини й громадянина або ж як «систему визначених Конституцією та законами України способів і юридичних механізмів забезпечення належної реалізації громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних і інших, закріплених у Основному Законі прав і свобод людини». Тобто за своїм характером зазначені гарантії є юридичними нормами, які дають можливість реалізувати права та свободи людини й громадянина в житті. Водночас це умови, які зобов'язана створити держава для реалізації конституційних прав і свобод громадян, система заходів, спрямована на реалізацію відповідних прав і свобод [1, с. 432].

Розділ другий Основного Закону України закріплює не лише основні права та свободи людини й громадянина, а й передбачає відповідні конституційно-правові гарантії їх дотримання та захисту. Гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина передбачені статтями 56–64 Конституції

України. Конституційні гарантії мають найвищу юридичну силу і у своїй основі являють собою вихідне начало формування всіх інших видів правових гарантій [2, с. 151]. Зокрема, конституційно-правовими гарантіями дотримання та захисту прав та свобод людини й громадянина є: заборона скасування конституційних прав і свобод (частина 2 статті 22) [3, с. 11]; неможливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, крім обмежень певних прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану (стаття 64) [3, с. 24]; забезпечення кожному судового захисту його прав і свобод, у тому числі гарантування звернення до суду безпосередньо на підставі Конституції України, та надання при цьому можливості використання будь-яких інших не заборонених законом засобів захисту своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань (частина 3 статті 8, частини 2 і 5 статті 55) [3, с. 7, 22].

В Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя І.В. щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) № 23-рп/2009 від 30 вересня 2009 року, важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини й громадянина в Україні як демократичній, правовій державі відведено праву особи на правову допомогу, закріпленому у статті 59 Конституції України. Це право є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер. У контексті частини 1 статті 59 «кожен має право на правову допомогу», поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України [4].

Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (стаття 21, частини 1, 2 статті 24 Конституції України) [3, с. 11]. Крім того, реалізація кожним права на правову допомогу не може залежати від статусу особи та характеру її правовідносин з іншими суб'єктами права. Конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини й громадянина і в цьому полягає його соціальна значущість. Серед функцій такого права в суспільстві слід окремо зазначити превентивну, яка не тільки сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, а й насамперед спрямована на попередження можливих порушень чи незаконних обмежень прав і свобод людини й громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. Однак, слід зазначити, що в передбачених законом випадках, зокрема, для захисту від обвинувачення, у справах про адміністративні правопорушення та для захисту малозабезпечених осіб, відповідні державні органи, їх посадові та службові особи під час здійснення своїх повноважень зобов'язані забезпечити надання зазначеним категоріям осіб безоплатної правової допомоги. Наразі в Україні така допомога надається відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року [5], але, на жаль, поки що, не усім категоріям осіб, які зазначені в цьому Законі.

У згаданому Рішенні Конституційний Суд України чітко зазначив, що гарантування кожному права на правову допомогу покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. За змістом статті 64 Конституції України конституційне право кожного на правову допомогу в жодному випадку не може бути обмежене. Відповідно до Основного Закону України положення «кожен має право на правову допомогу» (частина 1 статті 59) є нормою прямої дії (частина 3 статті 8), і навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена в його реалізації [1, с. 434].

Таким чином, право на правову допомогу має подвійну природу, яка відображає його зміст і конституційне призначення. З одного боку, це одне з фундаментальних, невід'ємних прав людини, яке кожна особа отримує як учасник і суб'єкт правовідносин, у які вона вступає у своєму суспільному житті, з другого – це одна з ключових конституційних гарантій прав і свобод людини, а також її конституційно-правового статусу, що дозволяє забезпечувати та реалізовувати визначені Конституцією України права й свободи людини й громадянина.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.
2. Шаптала Н. К. Конституційне право України : навч. посіб. / Н. К. Шаптала, Г. В. Задорожня. – Дніпропетровськ : ТОВ «ЛізуновПрес», 2012. – 472 с.
3. Конституція України : чинне законодавство станом на 10 лютого 2011 р. : (Відповідає офіц. текстові). – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 96 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя І.В. щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) № 23-рп/2009 від 30 вересня 2009 року // Офіційний вісник України. – 2009. – № 79. – Ст. 62.
5. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.